

Environmental Education and Sustainable Development

Open
Access

ORIGINAL ARTICLE

Pathology of the Fifth and Sixth Development Plans in the Water Sector

Leyla Bonyad¹, Akbar Zare Shahabadi^{2*}

¹Ph.D. in Sociology-Economic Development and Researcher of the Water and Environment Think Tank of Sharif University of Technology.

²Associate Professor, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

Correspondence

Akbar Zare Shahabadi
Email: a_zare@yazd.ac.ir

ABSTRACT

The aim of the current research was to analyze the discourse of upstream water documents in the time period (2011-2015) (2017-2021). Its statistical population consists of eleven documents from upstream water resources that were compiled in this period of time. The method of the present study is the analysis of discourse by Laclau and Mouffe method and an attempt has been made to answer these three questions; What was the dominant discourse on the documents upstream of water? What have been the central signifiers, discourse components, a chain of equivalence, and the ruling otherness that represents this discourse? And what theory has been used to explain the discourse governing these documents? The analysis of these documents showed that the main discourse governing this period was environmental discourse, which is the main signifier and point of these documents and indicates the adoption of an environmental approach to natural resources. This discourse manifests itself in the othering the discourse of Sustainable development in these documents and the main and floating signifiers such as the discourse hegemony of reducing natural hazards and paying attention to the environment, education and promotion of agricultural and environmental development, attention to the environmental effects of actions, education and promotion of agricultural and environmental development, attention to the environmental effects of actions, attention to innovations in agriculture, regulating environmental activities, and granting and investing facilities in the agricultural sector has been a confirmation of this discourse, which is approved through equivalence signs such as encouraging investors to invest in projects, paying attention to climate-friendly technologies, developing green transportation.

KEYWORDS

Pathology, Fifth and Sixth Development Programs, Water.

How to cite

Bonyad, L., & Zare Shahabadi, A. (2024). Pathology of the Fifth and Sixth Development Plans in the Water Sector. *Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 12(2), 129-144.

نشریه علمی

آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار

«مقاله پژوهشی»

آسیب‌شناسی برنامه‌های پنجم و ششم توسعه در بخش آب

لیلا بنیاد^۱، اکبر زارع شاه‌آبادی^{۲*}

چکیده

هدف پژوهش حاضر تحلیل گفتمان اسناد بالادستی آب بازه زمانی (۱۳۹۴-۱۳۹۰)/(۱۳۹۶-۱۴۰۰) بوده است، جامعه‌ی آماری آن شامل یازده سند از اسناد بالادستی آب است که در این بازه زمانی تدوین شده است. روش پژوهش حاضر تحلیل گفتمان به روش لاکلاو و موفه است و سعی شده به این سه سوال پاسخ داده شود گفتمان حاکم بر اسناد بالادستی آب چه بوده است؟ دال‌های مرکزی، مولفه‌های گفتمانی، زنجیره هم‌ارزی و غیریت‌سازی حاکم که نشان‌دهنده این گفتمان بوده اند، چه بوده است؟ و از چه نظریه‌ای به منظور تبیین گفتمان حاکم بر این اسناد استفاده شده است؟ تحلیل این اسناد نشان داد که گفتمان اصلی حاکم بر این دوره گفتمان زیست‌محیطی است که دال اصلی و نقطه‌ی ثقل این اسناد به حساب می‌آید، که حاکی از اتخاذ رویکردی زیست‌محیطی بر منابع طبیعی دارد و این گفتمان با غیریت‌سازی گفتمان توسعه‌پایدار در این اسناد خود را نمایان می‌سازد و دال‌های اصلی و شناوری مثل هژمونی گفتمانی کاهش مخاطرات طبیعی و توجه به محیط‌زیست، آموزش و ترویج توسعه کشاورزی و زیست‌محیطی، توجه به تأثیرات زیست‌محیطی اقدامات، توجه به فناوری‌های نوین در کشاورزی، ضابطه‌مند کردن فعالیت‌های زیست‌محیطی و وجود تسهیلات اعطایی و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی مویب این گفتمان بوده است. که با دال‌های هم‌ارزی مثل تشویق سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در طرح‌ها، توجه به فناوری‌های سازگار با اقلیم، توسعه حمل و نقل سبز مورد تأیید قرار می‌گیرد.

واژه‌های کلیدی

آسیب‌شناسی، برنامه‌های توسعه پنجم و ششم، آب.

^۱دکتری توسعه اقتصادی- اجتماعی و پژوهشگر اتاق فکر آب و محیط‌زیست دانشگاه صنعتی شریف
^۲دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

نویسنده مسئول:

اکبر زارع شاه‌آبادی

رایانامه: a_zare@yazd.ac.ir

استناد به این مقاله:

بنیاد، لیلا و زارع شاه‌آبادی، اکبر. (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی برنامه‌های پنجم و ششم توسعه در بخش آب، فصلنامه علمی آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار، ۱۲(۲)، ۱۲۹-۱۴۴.

<https://ee.journals.pnu.ac.ir/>

مقدمه

کمبود آب، یک مسئله حیاتی محیط‌زیستی در سراسر جهان، عمدتاً به دلیل افزایش قابل‌توجه استخراج آب در طول قرن گذشته بوده است. در دهه‌های آینده، نیز پیش‌بینی می‌شود که تغییرات اقلیمی و اجتماعی کمبود آب را در بسیاری از مناطق جهان تشدید کند (Greve et al., 2018). برنامه‌های توسعه همواره از مهم‌ترین اسناد بالادستی یک کشور محسوب می‌شوند چراکه تدوین دقیق و منطبق با واقعیت این برنامه‌ها به تدوین صحیح قوانین، برنامه‌ها، سیاست‌ها و دستورالعمل‌ها یک کشور کمک قابل‌توجهی می‌کند؛ برنامه‌های توسعه امری پیچیده و زمان‌بر هستند چراکه زیرساخت‌های مختلف و ابعاد متفاوت آن حتی در جزئی‌ترین موضوعات بایستی موردتوجه سیاست‌گذار قرار گیرد. یکی از مسائلی که در حوزه آب مطرح است بحث سیاست‌گذاری در حوزه آب است. سیاست‌گذاری آب موضوعی بین‌رشته‌ای است که به‌ویژه در حوزه آب در سال‌های اخیر توجه صاحب‌نظران را به خود جلب کرده است نتایج پژوهش (Amiri et al., 2020) نشان داد که مساله شناسی دیر هنگام، ضعف در اتفاق نظر در خصوص تعریف بحران آب، گسستگی بین مرحله اجرا و تصمیم‌گیری و ضعف شدید در ارزیابی فرآیند سیاست‌گذاری آب، سبب شده تا راه‌حل‌های ارایه شده و تصمیمات، نه تنها مشکل را برطرف نکرده است بلکه به برداشت بیشتر از منابع و افزایش تقاضا منجر و بحران آب را در کشور تشدید کرده است. مروری کلی بر مواد برنامه‌های توسعه قبلی و عملکرد آنها در بخش آب نشان می‌دهد که با توجه به وضعیت نامطلوب کنونی بخش آب، این برنامه‌های توسعه در ارتقای بخش آب موفق نبوده‌اند. از مهم‌ترین نقاط ضعف این برنامه‌ها می‌توان به غالب بودن تفکر سازه‌ای در تدوین و عملکرد آنها، ضعف شدید در ارتقای نرم‌افزاری بخش، غیرواقع‌بینانه بودن و عدم تطابق با شرایط موجود کشور، عدم ارائه سیاست‌های بومی در سیاست‌گذاری‌ها و نبود نظام جامع الگوی کشت اشاره کرد (Bonyad, 2022). در تدوین برنامه ششم توسعه اسناد بالادستی مختلفی وجود دارد که مهم‌ترین آنها سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه است. متأسفانه علیرغم اهمیت بخش آب، نقش آن در سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه کم‌رنگ می‌باشد. با توجه به بحران آب موجود در کشور و همچنین پیش‌بینی تداوم این بحران، لزوم تغییر جهت‌گیری‌ها در تدوین سیاست‌های برنامه‌های توسعه در بخش آب، کاملاً ضروری به نظر می‌رسد. در همین راستا نتایج پژوهش (Talebi et al., 2022) نشان دادند که تحولات در

سیاست‌گذاری آب ایران در دوران بعد از انقلاب، اغلب متأثر از گفتمان سیاسی دولت وقت بوده است. همچنین برنامه‌های توسعه‌ای در ایران از انسجام کافی برای پایداری منابع آب برخوردار نیست. در واقع تغییر در سیاست‌های مربوط به بهره‌برداری از منابع آب طی این دوران منجر به گسست برنامه‌های مختلف توسعه کشور از منظر مدیریت آب شده است. در پژوهش حاضر به بررسی سیاست‌ها و اسناد بالادستی آب در بازه زمانی ۱۳۹۴-۱۳۹۰ (۱۴۰۰-۱۳۹۶) پرداخته و تلاش می‌کنیم به بررسی بسترهای موجود در شکل‌گیری اسناد بالادستی آب در بازه زمانی موردنظر بپردازد. با انتخاب محمود احمدی‌نژاد سرفصل جدیدی در سیاست‌های داخلی و خارجی کشور گشوده می‌شود در زمینه موردبحث در دوره اول ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد برنامه چهارم توسعه که توسط دولت خاتمی تدوین شده بود با اندکی تغییر اجرا شد با توجه به حوادثی مانند حوادث سال ۱۳۸۸ و همچنین تحریم؛ این برنامه تا سال ۱۳۹۰ تمدید شد تا اهداف تعیین‌شده محقق گردد، اما هم‌زمان این دولت به تدوین برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی پرداخت که اجرای کامل آن در فاصله زمانی ۱۳۹۴-۱۳۹۰ بخشی از آن در این دولت و نیمه دیگر در دولت حسن روحانی اجرایی شد و برنامه ششم توسعه نیز توسط دولت روحانی در فاصله سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۹۴ اجرایی شد. البته به‌غیر از برنامه‌های توسعه، در همین بازه زمانی؛ برنامه‌های دیگری مثل سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (۱۳۹۲)، راهبردهای بخش آب و بخش فاضلاب در سند چشم‌انداز وزارت نیرو (۱۳۹۲)، سیاست‌های کلی محیط‌زیست (۱۳۹۴)، قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی (۱۳۸۹)، قانون تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه (۱۳۸۹)، سیاست‌های کلی برنامه ششم (۱۳۹۴)، سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی (۱۳۹۱)، سیاست‌های اصلاح الگوی مصرف (۱۳۸۹) و سیاست‌های کلی آمایش سرزمین (۱۳۹۰)؛ بوده که در تحلیل اسناد بالادستی آب موردتوجه قرار گرفته است؛ بنابراین و با توجه به مطالب موجود سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که ۱. گفتمان حاکم بر سیاست‌های کلان نظام در حوزه آب چه بوده است؟ ۲. دال-های مرکزی، مؤلفه‌های گفتمانی، زنجیره هم‌ارزی و غیریت-سازی حاکم که نشان‌دهنده این گفتمان بوده‌اند، چه بوده است؟ و ۳. از چه نظریه‌ای به‌منظور تبیین گفتمان حاکم بر این

سیاست‌ها استفاده شده است؟^۱

پیشینه نظری

یکی از نظریاتی که در خصوص مسائل محیط‌زیستی می‌تواند در تحلیل اسناد و برنامه‌های بازه زمانی (۱۳۹۴-۱۳۹۰) (۱۳۹۶-۱۴۰۰) مورد بررسی قرار گیرد نظریه‌ی حکمرانی محیط‌زیستی تا اواخر دهه ۱۹۹۰، با ادامه تخریب محیط‌زیست و پیچیدگی روزافزون مشکلات اجتماعی و محیط‌زیستی، تعبیر جدیدی به سمت حکمرانی محیط‌زیستی (Deason et al., 2001) یا آنچه به‌طور فزاینده‌ای به‌عنوان «حکمرانی جدید محیط‌زیستی»^۲ خوانده می‌شود را (Holley et al., 2012) ایجاد کرده است. حکمرانی جدید محیط‌زیستی بر همکاری، ادغام، مشارکت، شیوه‌های تصمیم‌گیری سازگاری و یادگیری تأکید کرده است؛ مانند بسیاری از موضوعات دیگر، حکمرانی محیط‌زیستی ممکن است به همان اندازه به‌عنوان حکمرانی چندمرکزی توصیف شود، جایی که دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی (سازمان‌های غیردولتی)، بخش خصوصی و جامعه مدنی و بسیاری از مراکز تصمیم‌گیری و عملیاتی را تشکیل می‌دهند که به‌طور رسمی مستقل از یکدیگرند، اما این یا می‌تواند به‌طور مستقل عمل کند یا یک سیستم وابسته به هم وابسته باشد (Ostrom., 2010). اگرچه حکمرانی محیط‌زیستی هنوز یک مفهوم در حال تحول است، تعداد زیادی از دانشمندان و سیاست‌گذاران معتقدند که می‌تواند اثربخشی، کارایی، مشروعیت و پاسخگویی به مشکلات زیست‌محیطی را به میزان قابل‌توجهی بهبود بخشد. حکمرانی جدید محیط‌زیستی شامل همکاری بین بسیاری از ذینفعان خصوصی، دولتی و غیردولتی است که با همدیگر در جهت دستیابی به اهداف مشترک توافق کرده (با یکدیگر مذاکره می‌کنند)، امیدوارند که به اجماع بهتری برسند (Holley et al., 2012). این مسئله به‌شدت به گفت‌وگوی مشارکتی و تأمل، انعطاف‌پذیری (به‌جای یکنواختی)، فراگیر بودن، تولید دانش و فرآیندهای یادگیری، شفافیت و شیوه‌های ایجاد اجماع مؤثر متکی است. در مورد «مدل» حکمرانی جدید زیست-

محیطی به‌طور قطعی (Van der Heijden & De jong., 2013) توافق محکمی صورت نگرفته است. در عوض، اصطلاحات و نظریه‌های مختلفی برای توصیف و نحوه عملکرد حکمرانی جدید محیط‌زیستی ایجاد شده است. این اصطلاحات و نظریات شامل «تجربی‌گرایی»^۳ «حکمرانی محیط‌زیستی پس از حکمرانی» «مدیریت مشترک»، «حکمرانی تطبیقی» و «حکمرانی محیط‌زیست جهانی» (Okereke et al., 2009). در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت وجود رویکردهای مشارکت‌محورانه، فعالانه و فراگیر که توأم با شفافیت باشد در نظریه حکمرانی محیط‌زیستی قابل‌توجه است. اگر چنین اجماعی در مسائل محیط‌زیستی به وقوع پیوندد ما شاهد رشد مشارکت به‌ویژه در مرحله اجرای پروژه‌های مشترک با همکاری ذینفعان خواهیم بود در غیر این صورت پروژه‌های محیط‌زیستی از مرحله تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فراتر نخواهد رفت. در پژوهش حاضر تلاش می‌کنیم به‌وسیله مفاهیم حساس برگرفته از نظریه حکمرانی محیط‌زیستی به آسیب‌شناسی برنامه‌های پنجم و ششم توسعه در بخش آب پردازیم؛ این مفاهیم شامل همکاری بین ذینفعان خصوصی، دولتی و غیردولتی، مشارکت و تأمل، انعطاف‌پذیری (به‌جای یکنواختی)، فراگیر بودن و شفافیت است.

روش‌شناسی پژوهش

تحلیل گفتمان، رویکردی میان‌رشته‌ای است که ریشه در زبان‌شناسی دارد. هدف عمده تحلیل گفتمان این است که تکنیک و روش جدیدی را در مطالعه متون، رسانه‌ها، فرهنگ-ها، علوم، سیاست، اجتماع و مواردی مانند آن به دست آورد. بنابراین، تحلیل گفتمان جزء روش‌های تحقیق کیفی بوده که جهت کشف معنای به‌کاررفته در متن یا سخن به کار می‌رود و از آن در زمینه‌های مختلف مانند سیاست، رسانه‌ها و ... استفاده می‌شود. (Kalantari et al., 2009). جامعه آماری نه سند از اسناد بالادستی آب در بازه زمانی (۱۳۹۴-۱۳۹۰) (۱۴۰۰-۱۳۹۶) است که شامل راهبردهای بخش آب و فاضلاب، سیاست‌های کلی محیط‌زیست، برنامه ششم توسعه، قانون بهره‌برداری از کشاورزی، برنامه پنجم توسعه، تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه، سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه، سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی، سیاست‌های اصلاح الگوی مصرف است. نمونه‌گیری از نوع تمام شماری است. ابزار

۱. این مقاله بخشی از رساله دکترا با عنوان مطالعه جامعه‌شناختی حکمرانی منابع و مصارف آب در یزد می‌باشد که کلیه اسناد بالادستی آب (۳۵ سند) را از سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۵۷ در قالب ۴ برنامه زمانی مورد بررسی قرار داده است

1. New environmental governance

در بازه زمانی (۱۳۹۴-۱۳۹۰) (۱۳۹۶-۱۴۰۰) بوده است؛ بنابراین نمونه‌گیری از نوع تمام شماری است. نحوه جمع‌آوری داده‌ها از طریق سایت مجلس شورای اسلامی، کتاب‌ها و اسناد جمع‌آوری بوده است سپس اسناد با رویکرد انتقادی و روش تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه مورد بررسی قرار گرفتند و اجزای تحلیل گفتمان شامل مؤلفه‌های گفتمانی، زنجیره هم‌ارزی، دال مرکزی، غیریت سازی حاکم بر اسناد بالادستی آب و مفصل‌بندی از میان اسناد مشخص شدند.

یافته‌های پژوهش

مؤلفه‌های گفتمانی اثرگذار بر اسناد بالادستی مدیریت منابع آب در ایران در بازه‌ی زمانی (۱۳۹۴-۱۳۹۰) (۱۳۹۶-۱۴۰۰):

الف) هژمونی گفتمانی کاهش مخاطرات طبیعی و توجه به محیط‌زیست: یکی از مؤلفه‌های گفتمانی حاکم بر گفتمان حفاظتی و ترمیمی محیط‌زیستی به‌ویژه در زمینه مدیریت پایدار منابع آب می‌باشد. حفاظت از سفره‌های آب‌های زیرزمینی به‌منظور جلوگیری از منفی شدن بیلان این سفره‌ها و برداشتهای غیرمجاز و بیش‌ازاندازه از اقداماتی است که به‌منظور کاهش مخاطرات آبی و وقوع تغییرات شدید اقلیمی همچون دوره‌های متناوب خشک‌سالی‌ها یا جابجایی فصول و بارش‌ها از جمله این پیامدهاست. مطابق جدول شماره ۱ مدیریت جامع منابع حیاتی که مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم بوده و همراه با مشارکت‌های مردمی به‌منظور استفاده پهنه از منابع طبیعی باشد از جمله راهکارهای مؤثر در کاهش مخاطرات طبیعی است. توجه به افزایش شاخص‌های کیفی آب به‌ویژه در مورد آب شرب و جلوگیری از آلودگی‌های احتمالی از مهم‌ترین شاخص‌های مرتبط گفتمان حفاظتی و ترمیمی است.

ب) هژمونی گفتمانی آموزش و ترویج توسعه کشاورزی و محیط‌زیستی: بخش قابل‌توجهی از دانش بدون پژوهش‌های تخصصی و کاربردی در علوم مختلف به‌ویژه در بخش ترویج و توسعه کشاورزی است. آشنایی متخصصان، کارشناسان و مدیران و همچنین کشاورزان به‌عنوان ذینفعان اصلی با اصلاح الگوی کشت، استفاده از روش‌های نوین آبیاری به‌منظور بازدهی بیشتر، نحوه درست استفاده از کودهای شیمیایی و همچنین ایجاد انگیزه برای جذب متخصصین توسط تولیدکنندگان و بهره‌برداران به‌منظور گسترش آموزش و ترویج و اطلاع از روش‌های جدید کشت مانند کشت هیدروپونیک از جمله اقداماتی است که در خصوص آموزش و ترویج توسعه کشاورزی و محیط‌زیستی می‌توان انجام داد. توجه به اخلاق

گردآوری داده‌ها نیز اسناد، قوانین و برنامه‌هایی بوده که در کتابخانه و یا سایت مجلس شورای اسلامی وجود داشته است. اجزای تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه عبارت‌اند از: عناصر و وقته‌ها، دال مرکزی، مفصل‌بندی، غیریت یا ضدیت، قابلیت اعتبار زنجیره هم‌ارزی و تفاوت (Haghighat, 2019). چنانچه بخواهیم اجزای تحلیل گفتمان را مورد بررسی قرار دهیم باید گفت وقته‌ها به مجموعه نشانه‌هایی اطلاق می‌شود که گفتمان در شبکه معنایی خود به آنها جایگاه می‌بخشد. در واقع زمانی که جایگاه‌های تمایز را که درون یک گفتمان مفصل‌بندی شده باشد وقته می‌نامیم و در مقابل، هر تفاوتی را که از نظر گفتمانی مفصل‌بندی شده نیست، عنصر می‌نامیم (Tajik & Roozkhosh., 2007). از دیگر اجزای تحلیل گفتمان مفصل‌بندی است مفصل‌بندی^۴ هر عملی که میان عناصر پراکنده ارتباط برقرار کند؛ به‌نحوی که هویت و معنای این عناصر در نتیجه این عمل اصلاح و تعدیل شود. (Fuzzi & Nariman., 2012). «دال شناور^۳» نشانه‌ای است که بر سر انتخاب معنای آن، رقابت وجود دارد؛ زیرا، دال شناور به روی انتخاب معنای گوناگون باز بوده و هر گفتمان تلاش می‌کند تا به شیوه‌های خاص، معنایی سازگار با خود برای آن انتخاب کند. در مفصل‌بندی؛ دال‌های اصلی با یکدیگر، در «زنجیره هم‌ارزی» ترکیب می‌شوند. این دال‌ها نشانه‌هایی بی‌محتوا هستند یعنی به‌خودی‌خود بی‌معنایند تا اینکه از طریق زنجیره هم‌ارزی با سایر نشانه‌هایی که آنها را از معنا پر می‌کنند، وارد فرایند هم‌نشینی و ترکیب می‌شوند و در مقابل هویت‌های منفی دیگری قرار می‌گیرند که به نظر می‌رسد تهدیدکننده آنها باشند. گفتمان‌ها از راه زنجیره هم‌ارزی، تفاوت‌ها را می‌پوشانند (Zolfaghari et al., 2017). از دیگر اجزای تحلیل گفتمان تخصص و جابجایی است؛ تخصص و جابجایی هم‌ارز میان مواضع سوژگی متمایز می‌تواند در دو شکل بروز کند نخست، تردید در روابط انقیادی که از قبل موجود بوده است مثلاً به دلیل جابجایی تصور دموکراتیک، در قالب روابط سرکوب مفصل‌بندی می‌شود. دوم مفصل‌بندی عنصری تازه در گفتمان (های) موجود که اشکال جدیدی از نابرابری را پدید می‌آورند که می‌تواند مواضع سوژگی را جایگاه تخصص کند. (Nikdarasel & Fathifath., 2016). در پژوهش حاضر جامعه آماری کلیه اسناد بالادستی

1. Laclau and Mouffe
2. Articulation
3. Floating signifier

همایش‌های علمی در حوزه‌های مختلف از اقدامات مؤثر در افزایش آگاهی محیط‌زیستی است. همچنین برگزاری کارگاه‌های تخصصی، وبینارها و نشست‌ها چه به صورت رسمی و سازمانی برای آشنایی کارشناسان و مدیران و برقراری ارتباطات علمی میان صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف و چه به صورت غیررسمی از طریق نهادهای خصوصی و سمن‌ها به منظور آشنایی عموم جامعه با فعالیت‌های کنشگران فعال از جمله راهکارهای مؤثر در خصوص گفت‌وگو آموزش و ترویج توسعه کشاورزی و محیط‌زیستی است.

زیست‌محیطی مطابق با ارزش‌ها و الگوهای ایرانی-اسلامی از جمله مواردی است که در قالب گفت‌وگو آموزش و ترویج کشاورزی قابل بررسی است. رعایت اخلاق زیست‌محیطی^۱ به منظور آشنایی با ابعاد و شاخص‌های آن به کمک برگزاری

1. Environmental ethics

۲. رویکردی فلسفی است که به بازسازی رویکردهایی می‌پردازد که به منظور محافظت از موجودات طبیعی و استفاده پایدار از منابع طبیعی ایجاد شده‌اند.

جدول ۱. عناصر گفت‌وگویی کاهش مخاطرات طبیعی و توجه به محیط‌زیست

Table 1. Discourse Elements of Reducing Natural Hazards and Paying Attention to the Environment

نمونه گفت‌وگو Discourse Sample	ماده Matter	نوع برنامه Program Type
اعمال مدیریت به‌هم‌پیوسته آب در سطح ملی و حوضه آبریز با رعایت اصول توسعه پایدار و هماهنگی متقابل بین بخش‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، زیربنایی و خدماتی		راهبردهای بخش آب و فاضلاب در سند چشم‌انداز وزارت نیرو
Implementation of integrated water management at the national level and in the watershed by observing the principles of sustainable development and mutual coordination between different social, economic, infrastructure and service sectors.	ماده ۳۸ بند الف Matter 38 paragraph a	Strategies of the water and sewage sector in the vision document of the Ministry of Energy
پایداری و تعادل بخشی در عرضه و تقاضای آب با هدف کاهش بیابان منفی سفره‌های آب زیرزمینی و افزایش شاخص کیفی آب		
Stability and balance in water supply and demand with the aim of reducing the negative balance of underground water tables and increasing the water quality index.		

جدول ۲. عناصر گفت‌وگویی آموزش و ترویج توسعه کشاورزی و محیط‌زیستی

Table 2. Discourse Elements of Education and Promotion of Agricultural Development and Environmental

نمونه گفت‌وگو Discourse Sample	ماده Matter	نوع برنامه Program type
تدوین منشور اخلاق محیط‌زیست و ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی ^۲ مبتنی بر ارزش‌ها و الگوهای سازنده ایرانی-اسلامی	تبصره ۱۲ Note 12	سیاست کلی محیط‌زیست General environmental policy
Drafting environmental ethics charter and promoting and institutionalizing environmental culture and ethics based on Iranian-Islamic constructive values and models.	تبصره ۸ بند ۲ Note 8 paragraph 2	راهبردهای بخش آب و فاضلاب در سند چشم‌انداز وزارت نیرو
اصلاح الگوی تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی و بهینه‌سازی الگوی مصرف آب، منابع، غذا، مواد و انرژی به‌ویژه ترویج مواد سوختی سازگار با محیط‌زیست.	بند ۲۵ Clause 25	Strategies of the water and sewage sector in the vision document of the Ministry of
Modifying the production pattern in various economic and social sectors and optimizing the consumption pattern of water, resources, food, materials and energy, especially the promotion of		of the Ministry of

۱. دلیل استفاده از واژه زیست‌محیطی به جای محیط‌زیستی در این بخش آن است که در محتوای سیاست کلی محیط‌زیست از همین واژه استفاده شده است.

<p>fuel materials compatible with the environment.</p> <p>ارتقاء نظام آموزش عمومی و تخصصی آب در کشور و گسترش پژوهش‌های کاربردی</p> <p>Improving the general and specialized water education system in the country and expanding applied research</p>	<p>Energy</p>
<p>پسماندها و پساب‌ها با بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و محیط‌زیستی در کنار مدیریت بهینه منابع آب -به‌ویژه در بخش صنعت و کشاورزی- می‌تواند ارزش اقتصادی نیز داشته باشد. خرید پسماند آب شرب- بهداشت توسط شرکت‌های خصوصی و دانش‌بنیان و سرمایه- گذاری در بخش تصفیه آب و استفاده مجدد به‌منظور آبیاری فضای سبز و سایر مصارف بیرونی می‌تواند نمونه‌ای از مدیریت بهینه منابع آب در بخش شرب- بهداشت باشد.</p>	<p>ج) هژمونی گفتمانی توجه به تأثیرات محیط‌زیستی اقدامات: مطابق با جدول شماره ۳ نگاه همه‌جانبه به آب به‌عنوان یک موضوع چندبعدی، بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و محیط‌زیستی، استفاده از منابع متناسب با توان اکولوژیک (ظرفیت قابل تحمل و توان بازسازی) آنها بر اساس معیارها و شاخص‌های پایداری، تهیه اطلس زیست‌بوم کشور به‌منظور احیاء بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدیدپذیر از جمله اقدامات مؤثر در توجه به تأثیرات اقدامات انسان‌محورانه در محیط‌زیست است. مدیریت</p>

جدول ۳. عناصر گفتمانی توجه به تأثیرات محیط‌زیستی اقدامات

Table 3. Discourse Elements Regarding Environmental Effects of Actions

نمونه گفتمان Discourse Sample	ماده Matter	نوع برنامه Program type
<p>منظور نمودن ظرفیت‌های آبی و ارزش کامل اقتصادی، ذاتی، سیاسی، امنیتی، اجتماعی و زیست‌محیطی آب در طرح‌های کلیدی و آمایش سرزمین.</p> <p>Meaning the water capacities and the full economic, intrinsic, political, security, social and environmental value of water in physical plans and land development.</p>		
<p>ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط‌زیست.</p> <p>Creating an integrated national environmental system</p> <p>اصلاح شرایط زیستی به‌منظور برخوردار ساختن جامعه از محیط‌زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین‌نسلی.</p>	<p>بند ۹ Clause 9</p> <p>بند ۲ Clause 2</p>	<p>راهبردهای بخش آب و فاضلاب در سند چشم‌انداز وزارت نیرو</p> <p>Strategies of the water and sewage sector in the vision document of the Ministry of Energy</p>
<p>Improving the living conditions in order to provide the society with a healthy environment and respect intergenerational justice and rights.</p> <p>پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و جرم‌انگاری تخریب محیط‌زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده‌کنندگان و تخریب‌کنندگان محیط‌زیست و الزام آنان به جبران خسارت.</p> <p>Preventing and interdicting the spread of all types of illegal pollution and criminalizing environmental destruction and effective and deterrent punishment of polluters and environmental destroyers and requiring them to compensate for the damage.</p>	<p>بند ۳ Clause 3</p> <p>بند ۴ Clause 4</p>	

و خشک و مرکزی ایران موردتوجه قرار گرفته است. همان‌طور که در جدول شماره ۴ اشاره شده اصلاح الگوی کشت و ترکیب کشت محصولات متناسب و سازگار با اقلیم به‌ویژه در شهرهای گرم و خشک از جمله اقداماتی است که در کنار ارتقاء دستگاه‌های آبیاری می‌تواند به کاهش مصرف منابع آب در بخش کشاورزی مؤثر باشد.

د) هژمونی گفتمانی توجه به فناوری‌های نوین در کشاورزی: با توجه به گسترش علوم در زمینه مدیریت منابع آب به نظر می‌رسد که یکی از راهبردهای کاهش منابع آب در بخش کشاورزی -به‌عنوان پرمصرف‌ترین بخش- استفاده از فناوری‌های جدید در حوزه کشاورزی است روش‌هایی چون یونیزاسیون جو (بالا و پایین) و باروری ابرها از جمله روش‌های باران‌زایی هستند که در چند سال اخیر به‌ویژه در شهرهای گرم

جدول ۴. عناصر گفتمانی توجه به فناوری‌های نوین در کشاورزی

Table 4. Discourse Elements of Attention to New Technologies in Agriculture

نوع برنامه	ماده	نمونه گفتمان
Program type	Matter	Discourse Sample
		استقرار مدیریت دانش محور و به‌کارگیری علوم و فن‌آوری و تحقیقات روز در صنعت آب
		The establishment of knowledge-based management and the application of science and technology and modern research in the water industry
		به‌کارگیری روش‌های نوین استحصال آب
		Using new methods of water extraction
		ارتقاء نظام مشتری‌مداری و حمایت مناسب از حقوق مشترکین با بهره‌گیری از فناوری‌های جدید و اصلاح فرآیندهای موجود
		Upgrading the customer-oriented system and properly protecting the rights of subscribers by using new technologies and modifying the existing processes.
		ارتقاء بهره‌وری آب در بخش کشاورزی از طریق روش‌هایی نظیر کم‌آبیاری، اصلاح الگو و ترکیب کشت، کاهش تبخیر آب، کشت گلخانه‌ای و به‌ویژه الزامی نمودن استفاده از روش‌های نوین آبیاری.
راهبردهای بخش آب و فاضلاب در سند چشم‌انداز وزارت نیرو	تبصره ۱۸ Note 18	Improving water efficiency in the agricultural sector through methods such as reduced irrigation, modification of cropping pattern and composition, reduction of water evaporation, greenhouse cultivation, and especially mandating the use of new irrigation methods.
Strategies of the water and sewage sector in the vision document of the Ministry of Energy	تبصره ۲۹ Note 29	تلاش ویژه در جهت دستیابی به دانش و مدیریت تحولات آب و هوایی نظیر یونیزاسیون جو، روش نوین باروری ابرها و ... از طریق اجرای طرح‌های تحقیقاتی و پژوهشی خاص.
The sixth development plan	تبصره ۳۳ Note 33	A special effort to gain knowledge and manage climate changes such as atmospheric ionization, new method of cloud fertilization, etc. through the implementation of special research projects.
	تبصره ۵ Note 5	سرمایه‌گذاری موردنیاز جهت انجام امور تحقیقاتی و نظام نوین ترویج و انتقال فناوری، تقویت شرکت‌های دانش‌بنیان، استقرار مدیریت دانش و تجهیز مراکز جهاد کشاورزی.
	ماده ۳۱ بند ث Matter 31, Paragraph C	The investment needed to carry out research and the new system of promoting and transferring technology, strengthening knowledge-based companies, establishing knowledge management and equipping agricultural jihad centers.
	ماده ۳۵ بند ب Matter 35 paragraph b	توسعه روش‌های آبیاری نوین، اجرای عملیات آب‌و خاک (سازه‌ای و غیرسازه‌ای)، توسعه آب‌بندها و سامانه (سیستم)‌های سطوح آبیگر حداقل به میزان شش صد هزار هکتار در سال.
		Development of new irrigation methods, implementation of water and soil operations (structural and non-structural), development of water dams and catchment surface systems (systems) at least six hundred thousand hectares per year.

بوم را دچار بحران سازد جلوگیری کند. به‌طور مثال تدوین و اعمال استانداردها و ضوابط لازم برای کاهش ضایعات آب، پایش کیفیت منابع آب و جلوگیری از آلودگی آب‌ها نقش مؤثری در تلاش کارفرمایان بخش صنعت به‌منظور در نظر گرفتن دغدغه‌های محیط‌زیستی سازمان‌های مربوطه ایفا می‌کند توجه به خط قرمزهای سازمان استاندارد، وزارت کشاورزی

ه) هژمونی گفتمانی ضابطه‌مند کردن فعالیت‌های محیط‌زیستی: ضابطه‌مند کردن فعالیت‌های محیط‌زیستی یکی از مؤلفه‌های گفتمانی حاکم بر اسناد آب در قالب گفتمان حفاظتی و ترمیمی محیط‌زیستی است. مطابق جدول شماره ۵ ضابطه‌مند کردن فعالیت‌های محیط‌زیستی، می‌تواند در عین استفاده از منابع طبیعی از آسیب‌های جدی که می‌تواند زیست-

و سازمان محیط‌زیست به‌ویژه در زمینه آلودگی ناشی از استفاده سموم شیمیایی که در اثر آبیاری جذب خاک شده و ممکن است در درازمدت اثرات نامطلوبی بر منابع آب‌های زیرزمینی داشته باشد. همین مسئله در مورد استفاده از پساب و کاهش ضایعات آب به‌ویژه در بخش صنعت و کشاورزی قابل‌بررسی است چراکه استفاده از آب در صنعت منوط به بازچرخانی آب و استفاده چندباره از آب مصرفی (بازیافت آب) است.

جدول ۵. عناصر گفتمانی ضابطه‌مند کردن فعالیت‌های محیط‌زیستی

Table 5. Discourse Elements of Regulating Environmental Activities

نوع برنامه Program type	ماده Matter	نمونه گفتمان Discourse Sample
قانون افزایش بهره‌وری کشاورزی و منابع طبیعی Law on increasing the productivity of agriculture and natural resources	ماده ۶ تبصره ۶ Matter 6, Note 6	تدوین و اعمال استانداردها و ضوابط لازم برای کاهش ضایعات آب، پایش کیفیت منابع آب و جلوگیری از آلودگی آب‌ها Compilation and application of the necessary standards and regulations to reduce water waste, monitor the quality of water resources and prevent water pollution خریدهای تضمینی در محصولات غیراساسی منوط به پذیرش شرایط الگوی کشت از طرف کشاورزان و تولیدکنندگان است. الگوی کشت هر منطقه بر اساس مزیت‌های نسبی، ارزش‌افزوده، شرایط اقتصادی، شرایط آب و هوایی و حد بهینه آن در کشور، حداکثر تا شش ماه پس از تصویب این قانون، توسط وزارت جهاد کشاورزی برای هر منطقه تعیین و جهت اجرا ابلاغ می‌شود. Guaranteed purchases of non-essential products depend on the acceptance of the conditions of the cultivation pattern by farmers and producers. The cultivation pattern of each region based on relative advantages, added value, economic conditions, weather conditions and its optimal level in the country, will be determined by the Ministry of Jihad Agriculture for each region and notified for implementation, at the latest six months after the approval of this law.
برنامه پنجم توسعه Fifth Development Plan	ماده ۲۶ Matter 26	در راستای افزایش بهره‌وری با رویکرد تقاضامحور آب کشاورزی و رعایت الگوی بهینه کشت، وزارت نیرو موظف است حداکثر یک سال پس از تصویب این قانون اقدامات لازم را برای تحویل حجمی آب به بهره‌برداران با اولویت تشکلهای قانونی بخش کشاورزی، بر اساس سند ملی آب، ظرفیت تحمل مجاز حوضه‌های آبریز و با در نظر گرفتن شرایط اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فنی با اولویت‌های تعریف‌شده برای تخصیص آب کشاورزی به عمل آورد. In order to increase the productivity with the demand-oriented approach of agricultural water and comply with the optimal cultivation model, the Ministry of Energy is obliged to take the necessary measures to deliver volume of water to the users with the priority of the legal organizations of the agricultural sector, at the latest one year after the approval of this law, according to the document National Water Authority implemented the permitted carrying capacity of watersheds and taking into account economic, social, environmental and technical conditions with defined priorities for agricultural water allocation.

رویکردهای حفاظت‌محورانه و بازسازانه محیط‌زیست در میان برنامه‌ها، اسناد، قوانین و دستورالعمل‌ها بوده است. ردپای حمایت همه‌جانبه دولت از بخش‌های مختلف که در گفتمان دوره‌های قبل به‌صورت پرننگی خود را نشان داده بود؛ در

م) هژمونی گفتمانی تسهیلات اعطایی و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی: یکی از دلایلی که گفتمان حاکم بر اسناد بالادستی آب در بازه زمانی (۱۳۹۴-۱۳۹۰) (۱۴۰۰-۱۳۹۶) را گفتمان حفاظتی و ترمیمی محیط‌زیستی نامیدیم، تلفیق

نیرو انجام می‌گیرد. همچنین به منظور برقی کردن چاه‌های کشاورزی دولت، وزارت نیرو و شرکت‌های توزیع برق استانی مکلف به تأمین برق چاه‌ها نموده و کلیه بانک‌های کشور را مکلف کرده که در طول برنامه چهارم توسعه ۲۵ درصد از تسهیلات اعطائی خود را به بخش آب و کشاورزی اختصاص دهند.

گفتمان این دوره همواره سایه خود را بر اسناد و سیاست‌ها حفظ کرده است. ایجاد تسهیلات اعطائی مانند پرداخت وام با سود کمتر یا فروش کود شیمیایی از طریق تعاونی همه از مواردی است که اساساً به کمک و حمایت دولت اتفاق می‌افتد. مطابق جدول شماره ۶ نصب کنتورهای هوشمند برای تحویل حجمی آب در کلیه چاه‌های کشاورزی از جمله اقداماتی است که به منظور صیانت از سفره‌های آب زیرزمینی توسط وزارت

جدول ۶. عناصر گفتمانی تسهیلات اعطایی و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی

Table 6. Discourse Elements of Granting Facilities and Investment in the Agriculture Sector

نمونه گفتمان Discourse Sample	ماده Matter	نوع برنامه Program type
<p>وزارت نفت مکلف است همه‌ساله مبالغ ریالی صرفه‌جویی سوخت ناشی از برقی کردن چاه‌های آب کشاورزی را به حسابی که در خزانه‌داری کل افتتاح می‌گردد، واریز نماید تا جهت برقی کردن چاه‌های کشاورزی اختصاص یابد و به مصرف برسد. وزارت نیرو و شرکت‌های توزیع برق استانی موظف‌اند با درخواست جهاد کشاورزی شهرستان‌ها، برق چاه‌ها را تأمین نمایند.</p> <p>Every year, the Ministry of Oil is obliged to deposit the Riyal sums of fuel savings due to the electrification of agricultural water wells to the account opened in the general treasury, so that it can be allocated and used for the purpose of electrifying agricultural water wells. The Ministry of Energy and the provincial electricity distribution companies are obliged to supply the wells with the request of the agricultural jihad of the cities.</p>	<p>ماده ۲۴ Matter 24</p>	<p>قانون افزایش بهره‌وری کشاورزی و منابع طبیعی Law on increasing the productivity of agriculture and natural resources</p>
<p>دولت مکلف است به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی نماید که تا سال ۱۴۰۴ هجری شمسی و با استفاده بهینه از منابع مندرج در فصل تأمین آب بودجه‌های سنواتی، حداقل پانزده درصد (۱۵٪) متوسط بلندمدت نزولات آسمانی سالانه کشور (هفت و نیم درصد (۷/۵٪) از محل کنترل آب‌های سطحی و هفت و نیم درصد (۷/۵٪) از طریق آبخیزداری و آبخوانداری) به حجم آب استحصالی کشور اضافه گردد و صد درصد (۱۰۰٪) ترازنامه (بیان) منفی آب‌های زیرزمینی دشت‌های کشور (با اولویت دشت‌های ممنوعه آبی) جبران گردد.</p> <p>The government is obliged to plan in such a way that by the year 1404 AH and with the optimal use of the resources included in the water supply chapter of the annual budgets, at least fifteen percent (15%) of the country's long-term average annual rainfall (seven and a half percent (5 7.7%) from the surface water control site and seven and a half percent (7.5%) through watersheds and aquifers) should be added to the amount of extracted water in the country, and one hundred percent (100%) of the negative balance of the underground waters of the plains The country should be compensated (with the priority of the forbidden plains)</p>	<p>ماده ۲۷ Matter 27</p>	<p>قانون تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه بهره‌برداری The law on determining the assignment of wells without an exploitation license</p>

زنجیره‌ی هم‌ارزی گفتمان محیط‌زیستی در مقابل گفتمان توسعه پایدار:

در گفتمان محیط‌زیستی حاکم بر اسناد بالادستی آب در بازه‌ی زمانی موردنظر ۱۴۰۰-۱۳۹۰ مجموعه‌ای از مواردی را می‌توان یافت که به‌وضوح می‌تواند ایده گفتمان محیط‌زیستی را در مقابل گفتمان توسعه پایدار تقویت کند یکی از این موارد مطابق با بررسی اسناد بالادستی آب تشویق سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در طرح‌ها و برنامه‌ها به‌ویژه در بخش کشاورزی است وجود چنین تبصره‌هایی نشان از وجود رویکردهای حمایتی دولت به بخش کشاورزی است چراکه در صورت عدم‌حمایت و نظارت دولت از این بخش نوعی آشفتنگی در بازار به وجود خواهد آمد؛ در برخی مواقع کشاورز انگیزه خود را از دست می‌دهد و در موارد دیگر قیمت محصولات کشاورزی به‌گونه‌ای افسارگسیخته بالا می‌رود نمونه‌ای از این دخالت و حمایت دولت از بخش کشاورزی را می‌توان در توجه به الگوی کشت متناسب با اقلیم منطقه موردنظر را ملاحظه کرد توجه به الگوی کشت نشان‌دهنده سازمان‌دهی و مراقبت از بازار محصولات کشاورزی است به‌گونه‌ای که نه قیمت‌ها به‌صورت افسارگسیخته‌ای بالا رود و نه منابع آب موردنیاز به‌منظور مصرف محصولات کشاورزی هدر رود. در راستای توجه به الگوی کشت یکی از موارد دیگر زنجیره هم‌ارزی به‌کارگیری و توجه به فناوری‌های سازگار با اقلیم است. بایستی توجه داشته باشیم که در شهرهای گرم و خشک و کم آب نیز می‌توان به‌صورت معقولانه محصولات کشاورزی را وارد بازار کرد به شرطی که بدانییم و بتوانیم فناوری‌های سازگار با محیط را در کنار کشت محصولات کم آب خواه با بازدهی بیشتر ترکیب کنیم. مدیریت تغییر اقلیم و مقابله با تهدیدات محیط‌زیست نظیر بیابان‌زایی، گردوغبار به‌ویژه ریزگردها، خشکسالی و عوامل سرایت‌دهنده میکروبی و رادپواکتیو و توسعه آینده‌نگری و شناخت پدیده‌های نوظهور ازجمله مواردی است که در قالب گفتمان حفاظتی و ترمیمی است. کاشت درخت و پوشش گیاهی متناسب با اقلیم یکی از راهکارهای مناسب در حوزه بیابان‌زایی است به‌ویژه در مناطقی که به دلیل از بین رفتن مواد آلی و غنی خاک توان خود را از دست داده و شرایط برای شکل‌گیری پدیده ریزگرد فراهم شده است. توسعه حمل‌ونقل عمومی سبز و غیرفسیلی ازجمله برقی‌کردن و افزایش حمل‌ونقل همگانی به‌ویژه در کلان‌شهرها نمونه‌ای از زنجیره هم‌ارزی گفتمان حفاظتی و ترمیمی محیط‌زیستی است گسترش قطار زیرزمینی در اکثر کلان‌شهرها و تأسیس اپلیکیشن‌هایی چون

بی دود نمونه‌ای از تلاش برای گسترش این نوع حمل‌ونقل محسوب می‌شود. از دیگر مواردی که در برنامه‌های مربوط به اسناد بالادستی آب در قالب زنجیره‌ی هم‌ارزی گفتمان حفاظتی و ترمیمی محیط‌زیستی بایستی به آن پرداخت؛ مجموعه عواملی است که به دنبال ضابطه‌مند کردن و مدیریت استفاده از منابع آب‌های زیرزمینی بوده است. تأسیس کمیسیون رسیدگی به آب‌های زیرزمینی یکی از راهکارهای فنی-حقوقی است که قانون‌گذار به‌منظور رسیدگی به اختلافات ناشی از قانون تعیین تکلیف چاه‌های فاقد برنامه در نظر گرفته است؛ و دستور داده که در هر استان کمیسیونی به‌منظور بررسی پرونده-های شکایات اشخاص علیه دولت تنظیم شود؛ توجه به مدیریت دستگاه‌های حفر چاه و داشتن مجوز کارت تردد حمل‌ونقل یکی از اقداماتی است که دولت به‌عنوان متولی نظارت بر اجرای قوانین بایستی به آن بپردازد چراکه امروزه یکی چالش‌های وزارت نیرو وجود دستگاه‌های غیرمجاز به‌ویژه حفر چاه‌های غیرمجاز آب است که هم در بخش کشاورزی هم در بخش صنعت تأمین آب را با مشکل مواجه کرده است. در نظر گرفتن سند ملی آب یکی از اسناد مهم در حوزه اسناد بالادستی است که شامل ۷ ماده: کلیات، ارزش‌های وزارت نیرو، بیانیه چشم‌انداز بخش آب و آب و فاضلاب، مأموریت بخش آب، سیاست‌های کلی نظام در بخش آب در افق ۱۴۰۴، استراتژی‌های بخش آب و شاخص‌های اصلی توسعه منابع آب کشور در افق ۱۴۰۴، استراتژی‌های بخش آب و فاضلاب و شاخص‌های اصلی توسعه منابع آب و فاضلاب کشور در افق ۱۴۰۴ است. توجه به سند ملی آب، اهداف، استراتژی‌ها و برنامه‌ها و اهداف تدوین‌شده در آن می‌تواند به سیاست‌گذاران در تصمیم‌گیری‌های بهتر مدیریت منابع آب کشور کمک کند. ارتقاء سطح زندگی روستائیان و توانمند ساختن آنان به‌منظور انجام فعالیت‌های کشاورزی و افزایش سطح کیفی زندگی در کنار آموزش مهارت‌های مدیریت منابع آب و تدوین الگوی کشت مناسب با منطقه شرایط را برای زیست مناسب فراهم از مهاجرت بی‌رویه روستائیان جلوگیری می‌کند. از مواردی که می‌تواند در زنجیره هم‌ارزی گفتمان حفاظتی-ترمیمی محیط‌زیستی قرار گیرد توجه به کشاورزی حفاظتی^۱ است. کشاورزی حفاظتی یک استراتژی صرفه‌جویی در منابع است که شامل سه اصل کلی است، یعنی حداقل اختلال در خاک، تناوب محصول متنوع و پوشش کافی خاک از طریق نگهداری بقایای آن.

1. Conservational agriculture

امروزه کشاورزان ارگانیک تشویق می‌شوند تا شیوه‌های غذایی اتخاذ کنند (Mandal et al, 2021).
حفاظتی را برای تضمین کیفیت و پایداری خاک همراه با امنیت

جدول ۷. عناصر زنجیره هم‌ارزی گفتمان زیست‌محیطی در مقابل گفتمان توسعه پایدار

Table 7. Elements of the Equivalence chain of Environmental Discourse Versus Sustainable Development Discourse

نمونه گفتمان Discourse Sample	ماده Matter	نوع برنامه Program type
پایش و مدیریت اثرات تغییرات اقلیمی بر منابع آب کشور Monitoring and managing the effects of climate change on the country's water resources	تبصره ۱۴ Note 14	
تنوع‌بخشی به منابع مالی و تقویت توان مالی با تأکید بر جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی و مشارکت بهره‌برداران در مطالعه، اجرا و بهره‌برداری طرح‌های آبی. Diversification of financial resources and strengthening of financial power with emphasis on attracting domestic and foreign capital and the participation of users in the study, implementation and exploitation of water projects.	تبصره ۱۶ Note 16	راهبردهای بخش آب و فاضلاب در سند چشم‌انداز وزارت نیرو
ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهره‌مندی از فناوری‌های نوآورانه زیست‌محیطی و تجارب سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست‌بوم‌ها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط‌زیست. Promotion of scientific studies and researches and benefiting from innovative environmental technologies and native constructive experiences in the field of maintaining the balance of ecosystems and preventing pollution and destruction of the environment.	تبصره ۳ Matter 8, Note 3	Strategies of the water and sewage sector in the vision document of the Ministry of Energy
توسعه حمل‌ونقل عمومی سبز و غیرفسیلی از جمله برقی و افزایش حمل‌ونقل همگانی به‌ویژه در کلان‌شهرها. Development of green and non-fossil public transportation including electric and increasing public transportation especially in big cities.	تبصره ۹ Note 9	سیاست‌های کلی محیط‌زیست General environmental policies
ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان، کشاورزان و عشایر، توسعه‌ی پایدار روستاها و مناطق کشاورزی و رفع فقر با تقویت زیرساخت‌های مناسب تولید و تنوع‌بخشی و گسترش فعالیت‌های مکمل و اقتصادی به‌ویژه صنایع تبدیلی و روستایی و خدماتی نوین. Improving the level of income and living of villagers, farmers and nomads, sustainable development of villages and agricultural areas, and poverty alleviation by strengthening suitable production and diversification infrastructures and expanding complementary and economic activities, especially transformational and rural industries and new services.	ماده ۳۵ تبصره ۱ Matter 35 Note 1	سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی General policies of the system in the agriculture sector
	تبصره ۳ Matter 35 Note 3	

دال‌های شناور می‌بایست انسجام و هماهنگی وجود داشته باشد (Gholami Shekarsarai., 2015). در زمینه‌ی گفتمان حفاظتی و ترمیمی محیط‌زیستی حاکم بر مدیریت منابع آب در ایران از اوایل سال ۱۳۹۰ به نظر می‌رسد نوعی رویکرد جدید نسبت به محیط‌زیست شکل گرفت به‌نوعی که از نظر سیاست‌گذاران تبیین سیاست‌ها، قوانین و برنامه‌ها در راستای ترمیم و بازسازی جنبه‌های مختلف محیط‌زیستی شد. مسائل نوظهور محیط‌زیستی که در برنامه‌های قبل چندان موردتوجه قرار نگرفته بود؛ در برنامه‌های مربوط به بازه زمانی (۱۳۹۴-۱۳۹۰) (۱۳۹۶-۱۴۰۰) به آن توجه شد این برنامه‌ها نشان‌دهنده

گفتمان محیط‌زیستی به‌مثابه دال مرکزی و اصلی اسناد بالادستی آب

در بحث مدیریت منابع آب در کشور در سال‌های (۱۳۹۴-۱۳۹۰) (۱۳۹۶-۱۴۰۰) و همچنین اسناد مربوط به این بازه‌ی زمانی که در حوزه منابع آب تدوین شده گفتمان حفاظتی و ترمیمی محیط‌زیستی خودش را نشان می‌دهد. دو معیار برای تشخیص دال مرکزی در این تحقیق موردتوجه قرار گرفته است. نخستین معیار تکرار است؛ یعنی دالی که بیشتر مورد تأکید قرار گرفته است. دومین معیار برای تشخیص دال مرکزی، گفتمانی بودن آن است؛ بدین معنا که میان دال مرکزی و

تقویت نهادهای منطقه‌ای برای مقابله با گردوغبار. در واقع گفتمان حفاظتی و ترمیمی محیط‌زیستی جبران گفتمان‌های بهره‌بردارانه، رشد و توسعه اقتصادی و حفاظتی است که تلاش دارد نقش بازسازی و ترمیم را در اسناد بالادستی آب پررنگ‌تر کند.

چرخش رویکرد سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان در تدوین سیاست‌ها، قوانین، برنامه‌ها و اسناد بالادستی آب بوده است. مسائلی چون توجه به نظام حساسی محیط‌زیستی در کشور با لحاظ ارزش‌ها و هزینه‌های محیط‌زیستی، تدوین منشور اخلاق محیط‌زیست، گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش محیط‌زیستی، تقویت دیپلماسی محیط‌زیست برای ایجاد و

جدول ۸. عناصر مؤید گفتمان محیط‌زیستی در اسناد بالادستی آب

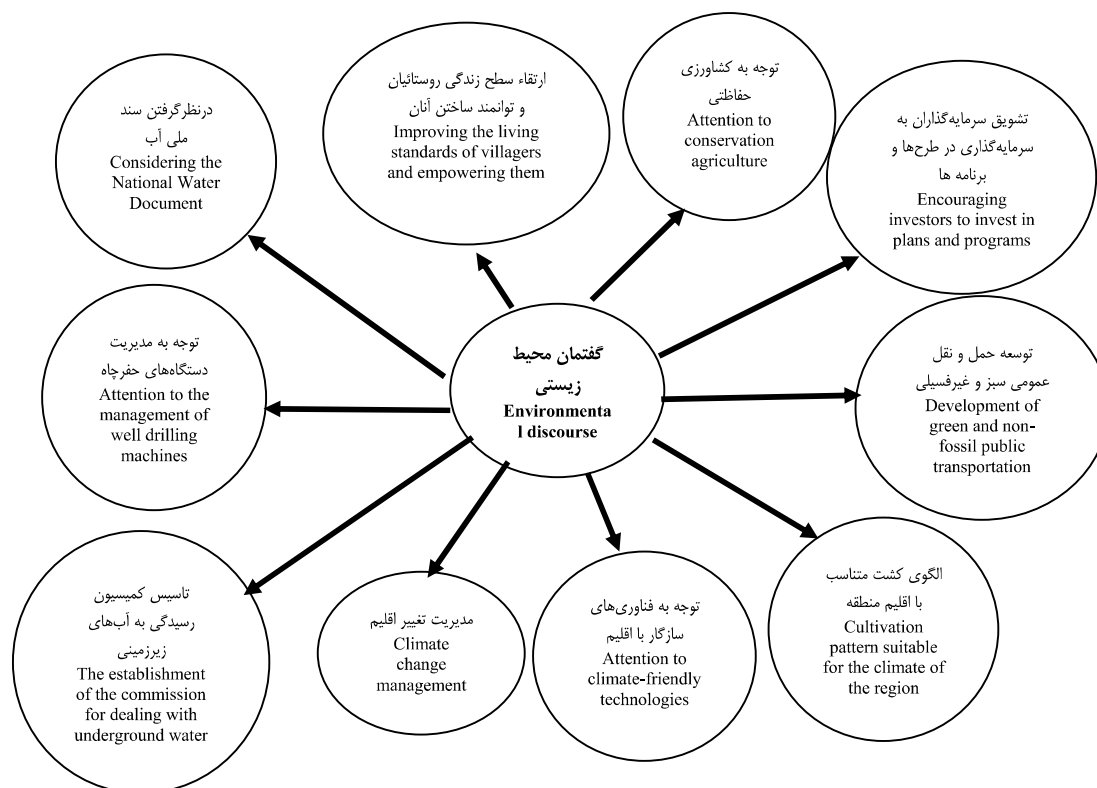
Table 8. Positive Elements of Environmental Discourse in Upstream Water Documents

نمونه‌ی گفتمان Discourse Sample	قسمت/بخش Section/ Part	نوع برنامه Program type
مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی (از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی. Comprehensive, coordinated and systematic management of vital resources (such as air, water, soil and biodiversity) based on the power and stability of the ecosystem, especially by increasing the appropriate legal and structural capacities and capabilities along with the approach of public participation.	ماده ۱ Matter 1	سیاست‌های کلی محیط-زیست General environmental policies
مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی نظیر بیابان‌زایی، گردوغبار به‌ویژه ریزگردها، خشکسالی و عوامل سرایت دهنده میکروبی و رادیواکتیو و توسعه آینده‌نگری و شناخت پدیده‌های نوظهور زیست‌محیطی و مدیریت آن. Climate change management and dealing with environmental threats such as desertification, dust especially fine dust, drought and microbial and radioactive infectious agents and developing foresight and recognizing emerging environmental phenomena and its management.	ماده ۸ Matter 8	

که حافظ محیط‌زیست باشد و رویکردهای توسعه پایدار را مدنظر قرار دهد؛ فاصله بسیاری وجود دارد. اقداماتی چون طراحی و تدوین سند ملی آب، تدوین استانداردها برای کاهش ضایعات، برنامه‌ریزی برای استفاده مجدد و بازچرخانی، توسعه پایدار کشاورزی با حفاظت از منابع طبیعی، نوسازی نظام تولید کشاورزی بر مبنای دانش نوین، اگرچه گامی در راستای ورود به گفتمان توسعه پایدار دارد و لیکن هنوز دولت به‌عنوان یک متغیر تأثیرگذار عمل می‌کند، حتی زمانی که به دنبال جلب مشارکت ذینفعان است بازهم مسئولیت و وظایف دولت نسبت به مردم و نهادهای مدنی بیشتر است.

غیرت‌سازی گفتمان توسعه پایدار در اسناد بالادستی آب:

بررسی اسناد بالادستی آب در بازه زمانی (۱۳۹۴-۱۳۹۰) نشان از شکل‌گیری نوعی گفتمان محیط‌زیستی در میان برنامه‌ها، قوانین و سیاست‌های بالادستی آب داشته است. بنابراین گفتمان غیر حاکم بر اسناد بالادستی آب گفتمان توسعه پایدار است. این نوع گفتمان تلاش دارد به حفاظت از محیط‌زیست و حفظ توان اکولوژیکی آن به‌منظور انتقال به نسل‌های آینده؛ بپردازد. در واقع بررسی اسناد نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود رویکردهای حفاظتی، نظارتی و ترمیمی در حوزه محیط‌زیست هنوز تا شکل‌گیری یک فضای گفتمانی حکمرانانه

شکل ۱. مفصل‌بندی گفتمان حاکم بر اسناد بالادستی در بازه زمانی (۱۳۹۴-۱۳۹۰) (۱۳۹۶-۱۴۰۰)

Figure 1. Elaboration of the Ruling Discourse on Upstream Documents in the Time Period (2011-2015) (2017-2021).

این گفتمان بوده‌اند، چه بوده است؟ و از چه نظریه‌ای به‌منظور تبیین گفتمان حاکم بر این اسناد استفاده شده است؟ حکمرانی جدید محیط‌زیستی بر همکاری، ادغام، مشارکت، شیوه‌های تصمیم‌گیری، سازگاری و یادگیری تأکید کرده است. اگرچه حکمرانی محیط‌زیستی هنوز یک مفهوم در حال تحول است، تعداد زیادی از دانشمندان و سیاست‌گذاران معتقدند که می‌تواند اثربخشی، کارایی، مشروعیت و پاسخگویی به مشکلات محیط‌زیستی را به میزان قابل‌توجهی بهبود بخشند. (Holley et al., 2012). آسیب‌شناسی برنامه‌ها و اسناد بالادستی آب در بازه زمانی موردنظر نشان می‌دهد علی‌رغم تغییرات گسترده‌ای که نسبت به برنامه‌های بازه زمانی ۱۳۵۷-۱۳۹۰ داشته، توجه و تمرکز سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان را به مفاهیم جدیدتری همچون دیپلماسی آب، سازگاری با کم‌آبی توجه به سرمایه‌گذاری در حوزه آب‌بخیزداری و آبخوان‌داری و غیره وجود داشته است، اما عملیاتی شدن این سیاست‌ها در بسیاری از موارد به‌واسطه برداشته‌های نادرست و عدم مشارکت ذینفعان و در برخی مواقع روستائیان به‌ویژه در مرحله اجرای

بحث و نتیجه‌گیری

در این بخش از پژوهش به تحلیل گفتمان اسناد بالادستی در بازه زمانی (۱۳۹۴-۱۳۹۰) (۱۳۹۶-۱۴۰۰) پرداخته شد. در این بازه زمانی یازده سند موردبررسی قرار گرفت. سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف از سوی رهبری (۱۳۸۹)، قانون تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه (۱۳۸۹)، قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی (۱۳۸۹)، برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۴-۱۳۹۰)، سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام رهبری (۱۳۸۹)، سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی (۱۳۹۱)، راهبردهای بخش آب و بخش آب و فاضلاب در سند چشم‌انداز وزارت نیرو (۱۳۹۲)، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (۱۳۹۲)، سیاست‌های کلی محیط‌زیست (۱۳۹۴)، سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه (۱۳۹۴)، برنامه ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶-۱۴۰۰). هدف از این تحقیق پاسخ به سه سؤال اساسی بوده است. گفتمان حاکم بر اسناد بالادستی آب چه بوده است؟ دال‌های مرکزی، مؤلفه‌های گفتمانی، زنجیره هم‌ارزی و غیریت‌سازی حاکم که نشان‌دهنده

برنامه‌ها چندان کارا نبوده است. آسیب‌شناسی اسناد بالادستی آب در این بازه زمانی حاکی از آن است که علی‌رغم چرخش معنادار ولی بازهم دارای یک «گسیختگی مفهومی» میان آنچه گفته شده و آنچه در عمل اتفاق افتاده است می‌باشد. نمونه آن را می‌توان در ماده ۷ سیاست‌های کلی محیط‌زیست مشاهده کرد «مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی نظیر بیابان‌زایی، گردوغبار به‌ویژه ریزگردها، خشکسالی». در خصوص استان خوزستان و بحث ریزگردها که هنوز به‌عنوان معضلی محیط‌زیستی در این استان مطرح است یا موضوع دیپلماسی آب که امروز در خصوص حقایق هیرمند بین طالبان در افغانستان و ایران در حال رایزنی است. همچنین موضوع سدی که ترکیه بر روی رودهای پرآب احداث کرده و در آینده اقلیم ایران و کشورهای منطقه را تحت شعاع قرار داده است. از مهم‌ترین مسائلی است که بایستی از طریق دیپلماسی آب حل شود. نتایج پژوهش (Pirestani & Shafghati., 2009) نشان داده که اثرات زیست‌محیطی سدها می‌تواند بر اساس معیارهای مختلفی بر طبق اثرات کوتاه‌مدت و درازمدت، اثرات بر سطح منطقه و نواحی که تحت تأثیر تأسیسات سد قرار دارد و اثرات اجتماعی و مزایا و خسارات طبقه‌بندی شود. این اثرات ممکن است بر وضعیت و رفتار هواشناسی، زیست‌شناسی، فرهنگ، آثار باستانی و غیره تأثیر گذاشته و به‌شدت موجب تغییر و پیچیدگی آن شود. همچنین (Nourisani et al., 2020) در مدل پارادایمی پژوهش خود نشان داده است که،

پایداری نسبی حوزه اجتماعی و فرهنگی را در سیاست جابجایی و اسکان مجدد به‌واسطه احداث سدها و ازهم‌گسیختگی ساختار اجتماعی و بافت فرهنگی را در سیاست جبران نقدی خسارت نشان می‌دهد. در خصوص تحلیل اسناد بالادستی آب در بازه زمانی موردنظر پژوهشی انجام‌نشده اما پژوهش (Maleki et al., 2021) در تحلیل گفتمان قانون توزیع عادلانه آب نشان از تأثیرپذیری این قانون از ارزش‌های انقلابی و شرایط حاکم بر جامعه در سال‌های ابتدایی پیروزی انقلاب اسلامی بود. ابهام در تعریف مفاهیم از جمله عدالت و مصالح عمومی، عدم باور به محدودیت‌ها در منابع آبی و زودهنگام بودن بحران، عدم باور به موجودیت طبیعت و اکوسیستم‌های زنده و غفلت از نقش عاملیت شهروندان، قانون توزیع عادلانه آب را به قانونی ناعادلانه تبدیل کرده است که حقوق طبیعت و نسل‌های آینده را نادیده می‌گیرد. در مجموع می‌توان گفت این دو برنامه حاوی مواد و تبصره‌های جدیدتری نسبت به برنامه‌های پیشین است چراکه در همین بازه زمانی توجه و رویکرد جامعه جهانی به مباحث جدیدتری معطوف شد در کشور ما نیز انعکاس این مفاهیم جدید در قالب‌هایی چون سازگاری با کم‌آبی، دیپلماسی آب، تدوین منشور اخلاق محیط‌زیست و ترویج، نظام حسابرسی محیط‌زیستی مطرح شد و لیکن نتوانست در زمین و در عمل چندان موفقیت‌آمیز باشد.

References

- Amiri, A. Shaneche, M. Golshani, A. (2020). "The effect of public policy process on water crisis in the Islamic Republic of Iran". *Iranian Political Science Association*, 15(4), 45-72. [In Persian].
- Bonyad, L. (2022). "Sociological Study of Governance of Water Resources and Consumption in Yazd", PhD thesis, Yazd University. [In Persian].
- Deason, J.P. Schad, T.M. & Sherk, G.W. (2001). "Water policy in the United States: a perspective". *Water Policy*, 3, 175-192.
- Fuzzi, Y. Narimam, S. (2012). "Fundamentals of Political Thought of the Society of Teachers of the Seminary of Qom in the First Decade of the Revolution". *Journal of Contemporary Political Articles*, 3 (3), 114-91. [In Persian].
- Gholami Shekarsarai, M.R. (2015). "Discourse Analysis of Ethnic Policies after the Islamic Revolution (with emphasis on the period 1376-1368)". *Quarterly Journal of Strategic Studies in Public Policy*, 6 (20), 124-111. [In Persian].
- Greve, P. Gudmundsson, L. & Seneviratne, S.I. (2018). "Regional scaling of annual mean precipitation and water availability with global temperature change". *Earth Syst Dynam*, 9, 227-240.
- Haghighat, S.S. (2019). *Political Science Methodology*, Mofid University Press: Qom. [In Persian].
- Holley, C. Gunningham, N. & Shearing, C. (2012). *The New Environmental Governance*. Publish Earthscan, London.
- Kalantari, P. Abbaszadeh, M. Saadati, M. PourMohammad, R. & Mohammadpour, N. (2009). "Discourse Analysis: Emphasizing critical discourse as a method

- of qualitative research”, *Sociological Quarterly*, 1 (4), 7-28. [In Persian].
- Malki, M. Salehi, S. Karimi, L. Shobeiri, S.M. (2020). “Discourse Analysis of Equitable Water Distribution Law in Iran”, *Journal of Water and Sustainable Development*, 9(1), 74-61.
- Mandal, A. Dhaliwal, S.S. Mani, P.K. Toor, A.S. (2021). Conservation agricultural practices under organic farming, Chapter 2 - By book: *Advances in Organic Farming Agronomic Soil Management Practices*.
- Nikdarasel, M.H. Fathifath, Z.A. (2016). “Analysis of the discourse of the Islamic Revolution of Iran using the concept of radical pluralist democracy of Laclau and Mouffe”, *Quarterly Journal of the Islamic Revolution Approach*, 35, 140-123. [In Persian].
- Nourisani A, Mohseni RA, Kusheshi M, (2020). “Socio-cultural Impacts and Consequences of Two Methods of Managing the Release of Reservoirs: A Case Study of Kucheri and Azad Dam or Reservoirs”. *Journal Strategic Studies of Public Policy*, 10(36), 206-235.
- Okereke, C. Bulkeley, H. Schroeder, H. (2009). “Conceptualizing climate change governance beyond the international regime”. *Global Environmental Politics*, 9(1), 1-61.
- Ostrom, E. (2010). “Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems”. *American Economic Review*, 100(3), 641-72.
- Pirestani MR, & Shafghati M. (2009). “Investigation of Dams on Environmental Impact”. *Quarterly New Approaches in Human Geography (Human Geography)*, 1(3), 39-50.
- Tajik, M.R. & Roozkhosh, M. (2007). “A Study of the Ninth Iranian Presidential Election from the Perspective of Discourse Analysis”. *Bi-Quarterly Journal of Social Issues in Iran*, 5 (61), 127-83. [In Persian].
- Talebi, M. Zareian, A. Farkokhniya, A. Roozbahani, R. (2022). “Investigating the evolution of water planning and policy in pre- and post- Islamic Revolution in Iran”. *Interdisciplinary Studies in Humanities*, 14(53), 151-178. [In Persian].
- Van der Heijden, J. (2013). “Towards a Better Understanding of Building Regulation”, *Environment and Planning*, 36(6), 1038-1052.
- Zolfaghari, A. SabardMirchi, H. Bagheri Benjar, A.A. (2017). “Representation of Civil Society in the Press (Analysis of Civil Society Discourse in the Iranian Press in the Period (2009-2014)”. *Sociology of Social Institutions*, 4 (9), 77-43. [In Persian].

COPYRIGHTS

© 2024 by the authors. Licensee PNU, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>)